

O'ZBEK TILIGA VARVARIZMLARNING KIRIB KELISH SABABLARI VA
ULARNING QO'LLANILISH AHAMIYATI.

Usmonova Dona Satvoldiyevna

Katta o'qituvchi, FarDU Ingliz filologiyasi.

Xomidjonova Mokhinur Otabek qizi

FarDU magistranti

Obidova Sa'dia

FarDU magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada varvarizmlarning tilshunoslikdagi o'rni va ularning o'ziga xos xususiyatlari haqida ma'lumot berilgan. Shu bilan birga o'zbek tilining varvarizmlar bilan boyish sabablari va ularning nutqda qo'llanilish o'rni haqida ham so'z yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *varvarizm, adabiyotshunoslik, struktura, qurilma, sintaktik shakl, lingvokulturologiya.*

Аннотация: *В данной статье представлены сведения о месте варваризмов в языкознании и их специфической характеристике. При этом также обсуждаются причины обогащения узбекского языка варварами и место их употребления в речи.*

Ключевые слова: *варварство, литературоведение, структура, аппарат, синтаксическая форма, лингвокультурология*

Abstract: *This article provides information about the place of barbarisms in linguistics and their specific characteristics. At the same time, the reasons for the enrichment of the Uzbek language with barbarians and the place of their use in speech are also discussed.*

Key words: *barbarism, literary studies, structure, device, syntactic form, linguoculturology*

KIRISH

”Varvarizm” so’zi yunoncha ”varvar”(chet ellik) so’zidan kelib chiqqan bo’lib, tilda to’liq o’zlashtirilmagan va foydalanishda begona so’z sifatida qabul qilingan yot so’z va iboralarni bildirish uchun ishlatiladi. Bu so’zning etimologiyasi yunoncha va lotin tillarida mavjud bo’lgan barbaroi so’ziga borib taqaladi. Noma’lum tillarda gaplashadigan va Rim va Elladada mavjud bo’lgan madaniyatdan boshqacha madaniyatga ega bo’gan barcha chet elliklar nazarda tutilgan. Bunday atribut nemislar, keltlar, slavyanlar, eronliklar, afrikalik qabilalar va boshqalarga nisbatan ishlatilgan.

Barcha rivojlangan tillar ma’lum qit’alardagi har bir tilning aloqalari tufayli varvarizmlarga boy. Xususan, o’zbek tilida o’yin, nokaut, vaqt, ring, trener, champion, adabiyot, doktor, nomzod, muallif, respublika, futbol, gol kabi o’zlashtirilgan so’zlar sifatida ishlatiladigan ko’plab inglizcha so’zlarni ishlatamiz.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Ma'lumki, o'z ona tilimizda mazmundor va nutq odoblariga rioya qilgan holda so'zlash har birimizning burchimizdir. Bunda nutqda doimiy ravishda jargonlar, varvarizmlar, vulgarizmlar, argolar, shuningdek turli shevalarga oid so'zlarni qo'llash biroz dag'allikni keltirib chiqaradi.

Adib Ahmad Yugnakiy ham so'zlaganda nutqni o'ylab, keraksiz, yaramas so'zlarni ishlatmaslikka, mazmundor so'zlashga chaqiradi. Noto'g'ri tuzilgan nutq tufayli keyin hijolat chekib yurmagin deb so'zlovchini ogohlantiradi.

Uquv so'zla, so'zni eva so'zlama

So'zing qizla, kedin boshing kizlama.

Mazmuni, so'zni uqib so'zla, shoshib gapirma, keraksiz so'zlarni yashir, gaping tufayli keyin boshingni yashirib yurma.

Ammo badiiy adabiyotda yozubchilarning o'z asarlarida turli jargonlar, shevaga oid so'zlar, yoki bo'lmasa varvaizmlarni qo'llashini cheklay olmaymiz. Chunki bunday so'zlar badiiy asarda tasvirlanayotganuhit kaloritini berish uchun ishlatiladi.

O'tgan asr davomida tilimizda ko'plab varvarizmlarning o'rnashib qolishiga sho'ro hukumatining xalqimiz ustidan boshqaruvi ham sabab bo'ldi. Xususan bunga bir-necha misollarni O'tkir Xoshimov asarlaridan keltirishimiz mumkin:

1. Nima gap mamashka, tinchlikmi? Qiziqarli! Xali Ruzimatbuvi negadir uyat gap bilan so'kdi. Prichinasi menga neizvestna. Nima bo'ldi, mamashka(ruscha so'zni bildiruvchi ona, interesno- qiziq). Yaqinda Ro'zimat buvi to'rt harfli so'zlarni ishlatib, meni biroz la'natladi. Kampirning bunday g'alati xatti-harakatining sababini tushunmayman. (prichina-sabab, neizvestna-noma'lum)

2. Bratan, bitta chektiring! (Bratan- Russiyadagi ukam).

3. Esingiz joyidami zemlyak, - dedi tankchi ovozini pasaytirib. (zemlyak- rus tilida o'sha viloyat,shahar yoki qishloqdan bo'lgan odam).

4. Pereuchet deb yozib qo'yibdiku, galvars dedi baqirib. (Pereuchet ruscha so'z bo'lib, do'konda tekshiruvdan o'tkazilayotganini bildiradi).

Bu misollarning barchasi O'tkir Xoshimov asarlaridan olingan va u O'zbekistonda xxasrning eng ko'p o'qilgan yozuvchilaridan biri edi. Tabiiyki, u o'sha davrning lingvomadaniy xususiyatlarini aks ettira olgan. xx asr oxiri xxi asr boshlari so'zlarni varvarizmlar yoki o'zlashma so'z sifatida qabul qilish manbasining o'zgarishi bilan tavsiflanadi.

Ba'zi tilshunoslar ro'yxatimizda keltirilgan so'zlar iqdisodiyot, sotsiologiya va texnologiya kabi ma'lum semantik sohalarga tegishli so'zlar ekanligini aytishlari mumkin. Lekin bu so'zlar bilan bir qatorda o'zbek tilida og'zaki nutqda turli odamlar guruhlar tomonidan turli nutq turlarida qo'llaniladigan ko'plab so'zlar mavjud. Ular lug'atlarda qayd etilmagan va ommaviy axborot vositalarida qo'llanilmagan. Masalan, imidjmeiker, andderraytr, playlist, tok-shou, hard-rok, promouter, xit-parad va boshqalar. Chunki bu so'zlar so'zlovchilarning ko'p qismi tomonidan qo'llaniladi.

MUHOKAMA

Ona tilimizni varvarizmlar bilan boyishining eng katta sabablaridan biri, yuqorida aytganimizdek sho'ro hukumatining siyosatidir. Biz buning isbotini turli badiiy asarlarda ko'rishimiz mumkin.

Shu jumladan E. A'zamning "Jannat o'zi qaydadir yoki Jiydalidan chiqqan Jo'raqul" pyesasini olaylik. Asar qahramoni Jo'raqul - Domlaning xotini Xonim nutqida varvarizmlar-o'rinsiz qo'llangan xorijiy so'zlar ko'p uchraydi. Jumladan, ruscha so'zlar. Bu- sho'ro davrida ayrim qatlamlarni o'zligidan uzilib qolishiga olib kelgan "madaniyatli" ko'rinishga intilish natijasi: domlaning xonadonida ruscha so'zlashilgan, bolalar ruscha tarbiya ko'rgan. Shu

jihatdan qaralsa, Xonimning o'g'liga mana bu tarz gapirishi muhit koloritini aks ettiruvchi muhim vositadir:

”Xonim: O'zingdan ko'rginda, jonik! Unisi o'poq bunisi so'poq deysan. Papangning ham joni achiydida. Yoshing o'ttizga qarab borayotgan bo'lsa! ... Charchabsan. Kir, yotib damingni ol. Ammashkangga ayt, ichkari uyga joy qilib bersin”. Ko'ryabmizki, Xonim ayrim ruscha so'zlarni ishlatibgina qolmaydi, balki o'zbekcha so'zlarni ham ruslashtirishga harakat qiladi. Bu esa personaj ma'naviy qiyofasiga tortilgan muhim chizgi-milliy o'zligini nafaqat unutgan, undan orlanadigan toifaga xos qiliq. O'ziga ”mama deya murojaat etgan o'g'lidan koyinib ” Oyi! Endi oyi bo'ladi, jinnivoy! Birov eshita nima deydi? Bular haliyam....” deganida ham Xonim faqat atrofdagilar nima deyishining tashvishini qiladi xolos. Milliy g'urur tuyg'usidan mosuvo bu ayolda istiqloq bittagina o'zgarish yasadi: ilgari nutqini ruscha so'zlar bilan bezagan bo'lsa, endi unga okay, hello, very good kabi inglizcha so'zlar bilan zeb beradi. Go'yo shuning bilan o'zini dunyodan boxabar, zamonaning ilg'or kishilari qatorida his qiladi, atrofdagilarga ham shuni ta'kidlamochidek bo'ladiki bu uning kaltabin ekanidan dalolatdir. Demak varvarizmlar muhit kaloritini berish bilan birga personajning fe'li, madaniy-ma'rifiy saviyasi, ma'naviy-axloqiy prinsiplari, dunyoqarashi kabilar haqida ham ishonchli ma'lumot beruvchi vosita bo'lib xizmat qiladi. Shunga o'xshash Xonimning nutqidagi ”baks, inomarka, soqqa, ko'kidan o'nta, lodochka tufli kabi jargonlar ham uning qiyofasini bo'rtiq aks ettirishga xizmat qiluvchi muhim detallarga aylanadi. Xullas, professionalism, varvarizm, vulgarizm, argo kabi qo'llanish doirasi cheklangan so'zlar personaj mansub muhit kaloritini ifodalash bilan birga uning nutqini individuallashtirish, ruhiyatini ochish va umumiy qiyofasini yaratishning beqiyos vositalaridir.

So'nggi yillarda biz ko'proq sammitlar, brifinglar, inauguratsiyalar, defoltlar, mojarolarning kuchayishi, shaffoflik, konsolidatsiya, konsensus va boshqalar haqida eshitamiz. O'zbek tili har doim qarz olish uchun ochiq bo'lgan, unga G'arb va Sharq madaniyati yo'naltirilgan, bu esa G'arbiy Yevropa tillaridan ko'plab o'zlashtirishlarning kirib kelishiga sabab bo'lgan. Hozirda o'zbek tilida eng keng qamrovli o'zbek lug'ati sifatida rasman e'tirof etilgan ingliz tilidan qarz olish ko'p qo'llaniladi. So'zni qarzga olishning asosiy sabablari narsa va tushunchalarni nomlash zarurati, tavsif burilishlarini almashtirish, bir so'z bilan aytganda, ijtimoiy psixologik sabablar va qarz olish omillari butun jamoa yoki uning bir qismi chet tilini yanada obro'li, chiroyli ovoqli olim sifatida qabul qiladi. Globallashuvning boshlanishi esa boshqa tillardagi inglizcha so'zlarning funksional jihatining kengayishi bilan belgilandi. Masalan, sammit brifing, defolt eskalatsiya, inauguratsiya, konflikt, shaffoflik, konsolidatsiya, konsensus so'zlari o'zbek tilidagi so'zlarga aylandi.

Ayniqsa, lug'atimizni ancha kengaytirgan inson faoliyati doirasini ajratib ko'rsatish mumkin, bu kompyuter va u tomonidan yaratilgan internet. Printer, kartrij, fayl, veb-sayt, provayder, server, monitor, modem va boshqa ko'plab so'zlar keng tarqalgan. Ingliz tiliga asoslangan kompyuter texnologiyalari terminologiyasi osonlik bilan yangi so'zlar bilan to'ldiriladi va bu so'zlar kompyuterdan foydalanuvchi odamlarning nutqida qo'llaniladi. Har yili bunday odamlar ko'payib bormoqda va bu sof professional sohadagi anglikizm oddiy nutqqa aylanadi.

NATIJJALAR

O'zbek tiliga varvarizmlarning kirib kelish sabablarini o'rganib chiqish asosida shunga amin bo'lishimiz mumkinki, sho'ro hukumatining siyosati natijasida tilimizda o'tgan asr davomida turli rus so'zlari o'zlashib qoldi. Hozirgi kunda ham bunday so'zlarni insonlar, ayniqsa yoshlar nutqida uchratishimiz mumkin, ammo bu biroz dag'allikni keltirib chiqaradi. Lekin badiiy asarlarda qo'llanilgan varvarizmlarni biz inkor eta olmaymiz. Shuningdek tilimizga globallashtiruv orqali turli chet so'zlari ya'ni Ingliz so'zlari o'rnashib bormoqda. Bunga texnik vositalarning ommalashuvi, internet, globallashtiruv katta turtki bo'lmoqda.

XULOSA

Yuqorida ko'rib o'tilgan turli misollar varvarizmlarning nutqimizga qanday tez darajada o'rnashib qolganligiga misol bo'la oladi.

Tilshunoslik fanining yangi tarmoqlaridan biri bo'lgan lingvokulturalogiya, Amaliy filologiya, xususan, Nutq madaniyati fanlari ham bevosita nutqning tozaligiga daxldor hisoblanadi, toza nutq bu kabi fanlarning obyektini sanaladi. Xususan, nutq tozaligiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan bir qator holatlar mavjud: adabiy tilga o'zlashmagan chet so'z va iboralar ya'ni varvarizmalar, sheva unsurlari, jargon va vulgar so'zlar, nutqda ortiqcha takrorlanadigan parazit so'zlar va konselyarizmlar.

Adabiy tilga o'zlashmagan chet so'z va iboralar til hodisasi sifatida varvarizmlar deyilishi ma'lum. Tilning lug'at tarkibiga kirmagan, faqatgina og'zaki nutqda mavjud bo'lgan (masalan, otlichniy, konechno, maxan, paxan, bratan, privet, mersi, okey, babulya, kashmar, chytotkiy, poka, va h.k) bunday ajnabiy so'zlar nutq tozaligiga katta zarar yetkazadi. Mazkur so'zlar asosan yoshlar nutqida ko'p uchraydi. Bu tarzda ajnabiy so'zlardan yoshlarimizni halos etish nutq tozaligiga qo'yilgan asosiy talablardan biri.

Shuni unutmaslik joizki, badiiy matn tarkibida ijodkorning muayyan badiiy maqsadi tufayli ishlatilgan varvar so'zlarni yuqoridagi holat bilan qiyoslamasligimiz lozim. Bu hol badiiy asar yaratish me'zonlariga muvofiq keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Usmanova, D.S, & Yusupova, MIQ (2021) Comparative typological analysis of semantic-structural features of conditional inclination in different systematic languages. Проблемы современной науки и образования (4-2(149)), 21-23.
2. Websterning ingliz tilining yangi xalqaro lug'ati. Springfield, Merriam Webster, 2002: 2662 [Internet] Mavjud: <https://searchworks.stanford.edu/view/5999722>
3. Reformatorskiy AA Tilshunoslikka kirish ed. VA. Vinogradov. Moskva, 1996: 536
3. Axmanov O.S. Lingvistik atamalar lug'ati. Moskva, 2004-576
4. Golovin BN. Tilshunoslikka kirish. Moskva, 1977: 312. 5. Kolesov VV. Ruscha nutq, kecha, bugun, ertaga. Sankt-Peterburg, 1998: 456.
5. Y..M. Usmonov, Z.Sh. Jo'rayeva. "Xalqaro turizm atamasini tadqiq qilishning asosiy tamoyillar fanlararo tadqiqot jurnali. (GIIRJ)
6. Tuxtasinova Zilola. Ingliz tilidan o'zbek tiliga so'zlarni o'zlashtirish vazifasi va muammolari (XXI misolida). Xalqaro ilmiy tadqiqot jurnali 3.5(2022):

7. Rahimovna, Otaboyeva Mazmuna. "Nutq shakllarida graduonimiya fenomeni
ACADEMICIA AN XALQARO KO'P TARMOQLI TADQIQOTLAR JURNALI 11.1
(2021) 786-789

8. Qizi. Abdunazarova Nilufar Yorqin. "ETNO-O'ZIGA XOS FIKRLASH
NATIJASIDA DUNYO XARITASI HODISASI" Sharq renessansi Innovatsion, ta'lim, tabiiy
va ijtimoiy fanlar 1.4 (2021): 1175-1182

9. Rahmatovich, Najmeddinov Ahmad "TO MOVE, TO TRY OF SEMANTICS
BILAN FELLAR" Emergent Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning
(EJEDL) 2.10 (2021):1-6

10. Vahobovna, Karimova Vasila "Turkiy tilda leksik plan suppletivizmi.